

УДК 37.018.1:159.923.2:305-053.6

ВПЛИВ СТРАТЕГІЙ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКА

Логвінова Д.В., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Донбаський державний педагогічний університет

У статті висвітлюються результати теоретичного та експериментального дослідження впливу домінуючих стратегій батьківського виховання на розвиток ґендерних характеристик дівчат- і хлопців-підлітків. Проаналізовані відмінності в материнському та батьківському підходах до процесу виховання дівчат і хлопців, а також зв'язки між показниками домінуючих стратегій виховання й особливостями ґендерного самовизначення підлітків. Висунуте нами припущення стосовно зумовленості ґендерного самовизначення підлітків-дівчат і хлопців виховними тактиками батьків підтверджено. Серед стратегій виховання з боку матері дівчата більшою мірою виокремлювали позитивний інтерес, з боку батька – непослідовність; хлопці оцінювали виховний процес через директивні практики як матері, так і батька. Отримані результати також довели, що вплив виховних стратегій батьків яскравіше виявляється у виборці хлопців, ніж дівчат.

Ключові слова: підлітковий вік, статеві відмінності, стилі батьківського виховання, сімейне виховання, ґендерна ідентичність, ґендерні характеристики.

В статье освещаются результаты теоретического и экспериментального исследования влияния доминирующих стратегий родительского воспитания на развитие гендерных характеристик девочек- и мальчиков-подростков. Проанализированы различия в материнском и отцовском подходах к процессу воспитания детей разных полов, а также связи между показателями доминирующих стратегий воспитания и особенностями гендерного самоопределения подростков. Выдвинутое нами предположение об обусловленности гендерного самоопределения подростков девушками и мальчиков воспитательными тактиками родителей нашло свое подтверждение. Среди стратегий воспитания со стороны матери девочки в большей степени выделяли положительный интерес, со стороны отца – непоследовательность; мальчики оценивали воспитательный процесс через директивные практики как матери, так и отца. Полученные результаты также показали, что влияние воспитательных стратегий родителей ярче проявляется в выборке мальчиков, чем у девочек.

Ключевые слова: подростковый возраст, половые различия, стили родительского воспитания, семейное воспитание, гендерная идентичность, гендерные характеристики.

Logvinova D.V. INFLUENCE OF PARENTAL BRINGING UP STRATEGIES ON THE DEVELOPMENT OF GENDER IDENTITY OF ADOLESCENTS

The article covers the results of theoretical and experimental study of the influence of the dominant strategies of parental bringing up on the development of gender characteristics of girls and boys in their teens. The differences in the maternal and paternal approaches to the process of bringing up of children of different sexes, and the relationship between the indicators of dominant strategies of upbringing and the peculiarities of gender self-determination of adolescents have been analyzed. Our hypothesis about the conditionality of gender self-determination girls and boys in their teens by parents' upbringing tactics has been confirmed. Among the strategies of upbringing on the part of mother, girls singled out positive interest and on the part of father – his inconsistency; boys evaluated the upbringing process through the directive practices of both – mother and father. The results also showed that the influence of parental bringing up strategies was more pronounced with boys than with girls.

Key words: adolescent, sex differences, parental styles of upbringing, family upbringing, gender identity, gender characteristics.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми становлення ґендерної ідентичності людини підтверджується стійкістю наукового інтересу до процесу становлення соціалізації, яка супроводжується значними змінами в системі цінностей і нормативів статевої поведінки: дослідників цікавлять питання особистісних відмінностей чоловіків і жінок, закономірності формування психологічних особливостей статі, формування статевої ідентичності

особистості, набуття ґендерних ролей тощо. Сьогодні відкритим для досліджень залишається питання впливу батьківських стилів виховання, сімейних стосунків на розвиток і формування ґендерної ідентичності дівчат і хлопців, що дорослішають.

Ідентичність є однією з найсуттєвіших характеристик людини, має соціальну природу й водночас забезпечує її автономне існування. Усвідомлення своєї неповторної індивідуальності, тотожності самому собі

й своєї відповідності суспільним нормам є гарантом психологічного благополуччя та безпроблемного існування. Проте поширеними стають випадки, коли людина, яка має чітко визначену статеву ідентичність, водночас переживає невідповідність ґендерним ролям і стереотипам, відчуває нереалізованість себе як чоловіка чи жінки, невідповідність жіночому чи чоловічому ідеалам [2].

Серед факторів, що визначають процеси особистісної ідентифікації, сім'я є загально-визнаною детермінантою. Суспільно закріплені норми, які відбивають зміст традиційно жіночої (фемінної) і традиційно чоловічої (маскулінної) поведінки, транслюються й передаються передусім і більшою мірою через систему батьківських впливів на дитину, стиль сімейного виховання. Аналізуючи підхід Е. Берна до визначення поняття «ґендерна ідентичність», К. Штайнер [7] зазначає, що протягом життя людини здійснюється її статеворольове програмування за допомогою директив, які обмежують вияви одних форм поведінки та заохочують або підсилюють інші. Так здійснюється певна деформація розвитку особистості, оскільки не завжди відзначається її відповідність ґендерним стереотипам: розвиток фемінних чи маскулінних рис, отриманих під час соціалізації, суперечить справжній природі людей, їхнім життєвим виборам. Отже, одним із головних завдань досліджень цього напрямку є аналіз і вивчення факторів, що сприяють формуванню адапційного потенціалу особистості, розширенню її індивідуального життєвого простору самовираження та поглибленню інтересу до творення майбутнього.

Стаття присвячена проблемі впливу родини на розвиток особистості та її соціалізації в межах ґендерного підходу. Значення сім'ї у формуванні особистості важко переоцінити: саме в ній закладаються основи формування особистості й саме вона є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства [1]. Сьогодні сім'я переживає серйозні труднощі, що значною мірою зумовлено кризовими явищами в сучасному українському суспільстві. Це негативно позначається на внутрішньосімейній атмосфері, знижує дієвість виховної функції сім'ї, вносить не завжди педагогічно виправдані зміни в її зміст, призводить до того, що сімейне виховання стає об'єктом критики з боку держави, яка вимагає підвищення відповідальності батьків за виховання дітей [6, с. 52].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання впливу сімейного виховання на розвиток особистості дитини

займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених. Серед вітчизняних психологів відомими є роботи Г.Я. Варги, В.І. Гарбузова, А.Б. Добровіча, О.І. Захарова, С.В. Ковальова, Т.М. Мішиної. Зарубіжний психолог Г. Крайг запропонував класифікацію стилів батьківського виховання, виділених на підставі співвідношення двох параметрів: батьківського контролю й опіки [4]. Д. Куперсміт, Д. Спіро розглядали в дослідженні вплив сім'ї на формування в дитини позитивного самоприйняття – фундаменту розвитку особистості [1, с. 25].

На сучасному стані сім'ї позначилися значні зміни в системі моральних і поведінкових цінностей. Це значною мірою зумовило явище розриву поколінь: молодь, заперечуючи норми й догми батьків, а особливо дідів, відмовляється від їхнього досвіду. На тлі відмови від єдиної системи впливу на дітей у межах колишніх ідеологізованих канонів виявляється недостатність системи позитивного виховання молодих поколінь у плані особистісного саморозвитку, формування вольових механізмів, духовної культури, вироблення ціннісних орієнтацій, утвердження поведінкових норм, навичок конструктивного спілкування, відповідальної, соціально зумовленої, нормативної поведінки.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення взаємозв'язку між батьківським стилем виховання та особливостями формування ґендерної ідентичності старших підлітків.

Ми припустили, що особливості ґендерного самовизначення дівчат- і хлопців-підлітків зумовлені наявними відмінностями в стратегіях батьківського й материнського виховання.

Відповідно до поставленої мети і для перевірки висунутої гіпотези нами вирішувалися такі **завдання**:

- проаналізувати переважаючі стратегії батьківського виховання дівчат- і хлопців-підлітків;
- визначити статеві особливості ґендерного самовизначення старших підлітків;
- розкрити характерні риси взаємозв'язку між батьківським стилем виховання та особливостями ґендерного самовизначення підлітків.

Перевірка гіпотези й розв'язання завдань здійснювалося за допомогою таких методів: теоретичних, емпіричних (методика ADOR у модифікації Л.І. Вассерман, І.О. Горькової, О.Є. Роміціної; методика «Соціально-на статтю особистості» С. Бем у модифікації О.Г. Лопухової), статистичних процедур обробки даних (параметричний метод t-Студента й лінійна кореляція r-Пірсона).

Виклад основного матеріалу дослідження. Експериментально-діагностичне дослідження проводилося на базі Преображенської ЗОШ I–III ступенів Межівського району Дніпропетровської області. Сукупна вибірка становила 50 осіб, із них – 25 хлопців і 25 дівчат у віці 16–17 років.

Вивчення переважаючого стилю батьківського виховання, що здійснювалося за допомогою методики ADOR, показало статеві відмінності в міжособистісних стосунках підлітків із батьками. Відповіді хлопців засвідчили, що в їхніх міжособистісних стосунках із батьками переважають вияви позитивного інтересу (оцінка матері $M=3,3$; оцінка батька $M=3,6$), директивності (оцінка матері $M=3,2$; оцінка батька $M=3,2$) та непослідовності, яка більшою мірою притаманна лише матері ($M=3,2$). Отримані результати свідчать, що психологічне прийняття матері хлопці-підлітки бачать у відносно критичному підході до них. Вони часто відчують необхідність у материнській допомозі, у більшості випадків приймають її думку, схильні погоджуватися з нею. Психологічне прийняття сина батьком засновано насамперед на довірі. Тут повністю заперечується будь-якого роду конформізм. Директивність матері сини-підлітки бачать у нав'язуванні їм почуття провини перед нею, її нагадуванні про те, що «мати жертвує багато чим заради сина» й повністю бере на себе відповідальність за все, що він робить і буде робити. Батько виявляє тенденцію до лідерства шляхом завоювання авторитету, заснованого на фактичних досягненнях і домінантному стилі спілкування, його влада над сином виражається головним чином у керуванні й своєчасній корекції поведінки дитини. Він дуже чітко дає зрозуміти синові, що заради його благополуччя він жертвує деякою наявною в нього часткою влади. Непослідовність у практиках виховання матері оцінюється підлітком як певне чергування (залежно від ступеня інформативної значимості) таких психологічних тенденцій, як панування сили й амбіцій, дорікання в адаптивних формах, делікатність, альтруїзм і

недовірлива підозрілість. Треба відзначити, що зазначені стратегії мають тенденцію до екстремальних форм вияву.

В оцінках дівчат стосовно батьківських стилів виховання переважав позитивний інтерес з боку матері ($M=3,8$) та з боку батька ($M=3,3$), а також непослідовність як для матері ($M=3,0$), так і для батька ($M=3,9$). Отже, позитивне ставлення до дочки з боку матері засноване на психологічному прийнятті; виявляється як ставлення до маленької дитини, що постійно вимагає уваги, турботи, допомоги. Позитивний інтерес батька дівчата описують як увагу до їхньої особистості, вияв уваги й відкритості у відносинах. Під непослідовністю виховної практики з боку матері дівчата розуміють різну зміну стилів: від дуже суворого до ліберального й навпаки, перехід від психологічного прийняття дочки до емоційного її нехтування. Водночас і батько в оцінках дівчат представляється людиною непередбачуваною. Із досить високим ступенем імовірності в його поведінці можуть виявлятися зовсім суперечні одна одній психологічні тенденції.

Статеві особливості ми вивчали на основі порівняння показників оцінювання дівчатами та хлопцями стратегій виховання матері. Дівчата більшою мірою вказували на перевагу позитивного інтересу ($t=2,31$; $p \leq 0,05$), а хлопці – директивності ($t=3,08$; $p \leq 0,01$) (див. таблицю 1).

Отже, позитивне ставлення до дочки з боку матері загалом засноване на психологічному прийнятті, що супроводжується виявом постійної уваги, турботи, допомоги; матері часто схвалюють звернення дочок за допомогою у випадках сварок або певних труднощів і не підтримують вияви їхньої самостійності. У хлопців переважаючі показники вираженості директивної стратегії виховання матерів пояснюються прагненням останніх відповідати соціальним очікуванням стосовно «еталонної» поведінки сина, виключаючи при цьому можливість інших варіантів самовираження. Отже, мати прагне будь-яким способом виключити неправильну поведінку сина, щоб не відчувати ганьби.

Таблиця 1

Показники вираженості стосунків хлопців і дівчат із матір'ю

Стилі батьківського виховання	Хлопці / $M \pm \sigma$ /	Дівчата / $M \pm \sigma$ /	t-Студент
Позитивний інтерес	$3,3 \pm 0,9$	$3,8 \pm 0,6$	2,31*
Директивність	$3,2 \pm 1,0$	$2,4 \pm 0,8$	3,08**
Ворожість	$2,8 \pm 0,8$	$2,6 \pm 1,0$	0,80
Автономність	$2,8 \pm 0,8$	$2,9 \pm 0,9$	0,41
Непослідовність	$3,2 \pm 1,0$	$3,0 \pm 0,9$	0,74

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$.

Під час порівняння показників оцінювання дівчатами та хлопцями стратегій виховання батька ми також установили, що хлопці більшою мірою вказували на перевагу директивного стилю ($t=4,16$; $p \leq 0,01$), дівчата більшою мірою вказували на перевагу такого стилю, як непослідовність ($t=4,54$; $p \leq 0,001$) (див. таблицю 2). Аналіз відповідей, отриманих під час бесіди, засвідчив, що директивність у стосунках із підлітком батько виявляє у формі лідерства шляхом застосування домінантного стилю спілкування. Він дає зрозуміти дитині, що це не просто заступництво, а прагнення вирішувати все мирно, демократично.

У дослідженні ми також намагалися проаналізувати зв'язки переважаючих стилів батьківського виховання з показниками гендерної ідентичності підлітків. Вивчення ступеня вираженості маскулінних і фемінних характеристик, а також визначення типу особистості (маскулінного, фемінного або андрогінного) ми здійснювали за допомогою методики «Соціальна стать особистості» (С. Бем). Отримані результати показали, що маскулінні особливості більше виражені в хлопців, ніж у дівчат. Найбільш вираженими чоловічими якостями

ми в хлопців є уміння самостверджуватися ($M=5,46$), виявляти якості сильної людини ($M=6,0$), наполегливість ($M=5,54$), готовність ризикувати ($M=4,46$), домінувати ($M=4,71$), бути мужнім ($M=5,39$), сильним ($M=5,83$), сміливим ($M=4,83$) та витривалим ($M=4,96$). Разом із тим у дівчат найбільш вираженою маскулінною якістю є привабливість ($M=5,0$) (див. таблицю 3).

Вираженість фемінних характеристик значно переважала в дівчат. Серед найбільш виражених фемінних якостей у дівчат виявилися такі: сором'язливість ($M=5,16$), схильність до вияву почуттів ($M=5,92$), ніжність ($M=5,76$), жіночність ($M=6,6$), милосердя ($M=4,36$), м'якість у висловах ($M=5,0$), прагнення утішити ($M=5,32$), зовнішня стриманість ($M=5,12$), довірливість ($M=5,68$), дитяча безпосередність ($M=5,68$) і краса ($M=7,0$). Найбільш вираженою фемінною характеристикою в хлопців виявилася терпимість ($M=4,67$) і поступливість ($M=4,63$) (див. таблицю 4).

Взаємозв'язок домінуючих стратегій виховання батьків із показниками вираженості маскулінних і фемінних якостей у хлопців ми встановлювали за допомогою коефіцієнта кореляції r -Пірсона. Проаналізуємо резуль-

Таблиця 2

Показники вираженості стосунків хлопців і дівчат із батьком

Стилі батьківського виховання	Хлопці / $M \pm \sigma$ /	Дівчата / $M \pm \sigma$ /	t-Стюдент
Позитивний інтерес	3,6 ± 0,7	3,3 ± 0,8	1,42
Директивність	3,2 ± 0,6	2,3 ± 0,9	4,16***
Ворожість	2,2 ± 0,7	2,0 ± 0,7	1,05
Автономність	2,6 ± 0,7	2,7 ± 0,9	0,43
Непослідовність	2,9 ± 0,8	3,9 ± 0,8	4,54***

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$.

Таблиця 3

Показники вираженості маскулінних якостей у хлопців і дівчат

Якості	Хлопці / $M \pm \sigma$ /	Дівчата / $M \pm \sigma$ /	t-Стюдент
Уміння самостверджуватися	5,46 ± 1,32	4,64 ± 1,15	2,34*
Сила особистості	6,0 ± 0,83	4,28 ± 0,98	6,7***
Наполегливість	5,54 ± 0,88	5,12 ± 0,67	2,0*
Аналітичність	4,92 ± 0,88	4,44 ± 0,92	1,92
Здатність керувати	4,75 ± 1,11	4,84 ± 0,69	0,35
Готовність ризикувати	4,46 ± 1,1	3,32 ± 1,6	3,0**
Домінування	4,71 ± 0,91	3,36 ± 1,68	3,55***
Мужність	5,39 ± 0,65	3,36 ± 1,22	7,25***
Привабливість	4,08 ± 0,78	5,0 ± 0,71	4,28***
Здатність діяти як лідер	3,88 ± 1,15	4,2 ± 1,29	0,91
Сила	5,83 ± 0,96	3,76 ± 0,78	8,28***
Сміливість	4,83 ± 1,05	3,04 ± 1,1	6,0***
Сила волі	3,5 ± 1,25	3,56 ± 1,33	0,2
Витривалість	4,96 ± 1,0	2,76 ± 1,01	7,85***

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$.

тати зв'язку позитивного інтересу батька та матері з вираженістю маскулінних характеристик у синів. Виявлено, що цей стиль виховання з боку батька стимулює розвиток у синів таких якостей, як особистісна сила ($r=0,29$), мужність ($r=0,25$); з боку матері, навпаки, гальмує розвиток тих самих показників: з «особистісною силою» позитивний інтерес корелював на рівні $r=-0,58$, з «мужністю» $r=-0,24$, з «домінуванням» $r=-0,38$. Зазначимо також про наявний негативний вплив позитивного інтересу з боку батька та матері на вираженість характеристики «витривалість» у сина – відповідно $r=-0,15$, $r=-0,25$. Це свідчить про сприяння стриманості в стосунках батька із сином на розвиток його витривалості. Подальший аналіз кореляцій показників витривалості хлопців-підлітків указуватиме також на наяв-

ність негативного зв'язку з директивним стилем виховання, що застосовують батько та мати – відповідно $r=-0,29$ та $r=-0,15$. Отже, на розвиток витривалості (суто чоловічої характеристики) хлопців, вираженість якої, до речі, статистично перевищує показники дівчат (у хлопців $4,96 \pm 1,0$, у дівчат $2,76 \pm 1,01$), негативним чином впливають як позитивний, так і директивний стилі виховання батьків (див. рис. 1, рис. 2).

Вплив директивної стратегії виховання на розвиток маскулінності хлопців виявив себе в кореляціях із характеристиками «наполегливість» ($r=0,21$) і «витривалість» ($r=-0,29$), які формувалися зусиллями батька, і показниками «сили волі» ($r=0,34$), що зумовлювалося виховним впливом з боку матері (див. рис. 2). Отже, директивний стиль батька забезпечує формуван-

Таблиця 3

Показники вираженості маскулінних якостей у хлопців і дівчат

Якості	Хлопці / $M \pm \sigma$ /	Дівчата / $M \pm \sigma$ /	t-Студент
Поступливість	4,63 ± 1,5	4,6 ± 1,19	0,08
Сором'язливість	3,79 ± 1,28	5,16 ± 0,8	3,31**
Схильність до вияву почуттів	3,83 ± 1,09	5,92 ± 0,81	7,7***
Ніжність	3,42 ± 0,65	5,76 ± 0,93	10,31***
Жіночність	1,79 ± 0,59	6,6 ± 0,7	26,27***
Милосердя	3,17 ± 0,76	4,36 ± 0,81	5,36**
М'якість у висловах	4,13 ± 1,23	5,0 ± 1,04	2,70**
Прагнення утішити	3,33 ± 1,09	5,32 ± 0,99	6,76***
Зовнішня стриманість	3,54 ± 1,61	5,12 ± 0,6	4,6***
Довірливість	2,92 ± 1,32	5,68 ± 0,69	9,3***
Дитяча безпосередність	2,42 ± 1,1	5,68 ± 0,75	3,75**
Уникнення грубих висловів	3,33 ± 1,34	2,48 ± 0,51	3,0**
Краса	3,67 ± 1,13	7,0 ± 0	3,10**
Терпимість	4,67 ± 1,55	5,04 ± 0,89	1,03

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$.

Таблиця 4

Показники вираженості фемінних якостей у хлопців і дівчат

Якості	Хлопці / $M \pm \sigma$ /	Дівчата / $M \pm \sigma$ /	t-Студент
Поступливість	4,63 ± 1,5	4,6 ± 1,19	0,08
Сором'язливість	3,79 ± 1,28	5,16 ± 0,8	3,31**
Схильність до вияву почуттів	3,83 ± 1,09	5,92 ± 0,81	7,7***
Ніжність	3,42 ± 0,65	5,76 ± 0,93	10,31***
Жіночність	1,79 ± 0,59	6,6 ± 0,7	26,27***
Милосердя	3,17 ± 0,76	4,36 ± 0,81	5,36**
М'якість у висловах	4,13 ± 1,23	5,0 ± 1,04	2,70**
Прагнення утішити	3,33 ± 1,09	5,32 ± 0,99	6,76***
Зовнішня стриманість	3,54 ± 1,61	5,12 ± 0,6	4,6***
Довірливість	2,92 ± 1,32	5,68 ± 0,69	9,3***
Дитяча безпосередність	2,42 ± 1,1	5,68 ± 0,75	3,75**
Уникнення грубих висловів	3,33 ± 1,34	2,48 ± 0,51	3,0**
Краса	3,67 ± 1,13	7,0 ± 0	3,10**
Терпимість	4,67 ± 1,55	5,04 ± 0,89	1,03

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$.

ня в сина прагнення слідувати поставленим цілям, доводити справи до кінця, виявляти рішучість, наполегливість, проте одночасно послаблює здатність чинити опір перешкодам і невдачам. Директивний стиль з боку матері сприяє розвитку здатності прикладати регулярні зусилля й досягати задума-

ного всупереч обставинам, миттєвому небажанню або настрою.

Вплив домінуючих стратегій виховання (позитивного інтересу й директивності) на розвиток фемінності в хлопців виявив себе так. Позитивний інтерес з боку матері до сина має сприятливий вплив на вираженість у нього показників сором'язливості ($r=0,27$), ніжності ($r=0,23$), зовнішньої стриманості ($r=0,25$), уникнення грубих висловів ($r=0,36$), оцінки привабливості ($r=0,26$). Негативні кореляції цієї стратегії виховання виявлені з показниками вираженості «жіночності» ($r=-0,36$) і «милосердя» ($r=-0,50$). Отримані результати дають змогу говорити про те, що характеристики, які позитивно оцінювалися й приймалися хлопцями в змісті «Я-концепції» (сором'язливість, ніжність, стриманість у висловлюваннях, привабливість), не обов'язково можуть розглядатися як жіночі: вони оцінювалися ними як загальнолюдські. Візуальний аналіз рисунка вказує на більший вплив матері на формування фемінних якостей: площа, що визначається показниками кореляцій стилю материнського виховання з ґендерними характеристиками, перевищує площу, що визначається показниками кореляцій стилю батьківського виховання з ґендерґендерними характеристиками.

Вплив директивного стилю виховання на формування фемінних якостей у хлопців найбільшою мірою виявив себе з боку матері. Експансивно нав'язаний матір'ю «жіночий» погляд на світ, на розв'язання проблем, заборони, обмеження у свободі власного вибору сприяє формуванню в хлопців схильності до вияву почуттів ($r=0,29$) і м'якості у висловах ($r=0,25$); негативним чином впливає на формування милосердя ($r=-0,51$), терпимості у взаєминах ($r=-0,43$), довірливості ($r=-0,26$) (див. рис. 4). Отримані негативні кореляції вказують, що саме терпимість, милосердя, довірливість розглядаються хлопцями як суто жіночі характеристики, які не приймаються ними: низькі показники їх вираженості серед інших оцінюваних особистісних характеристик знайшли своє підтвердження під час застосування як позитивного, так і директивного стилів батьківського виховання.

Вплив директивності батька на розвиток фемінних якостей синів виявився в посиленні формування в них сором'язливості ($r=0,35$) і негативно пов'язувався із зовнішньою стриманістю ($r=-0,34$). Отже, вимоги батька до слухняності викликають у хлопців певне роздратування, агресію; вони не можуть миритися з пригніченням свого «Я», бо вже «познайомилися» з так званими «маскулінними фільтрами», успішне про-

Рис. 1. Вплив стратегії позитивного інтересу батька та матері на формування маскулінних якостей у хлопців

Рис. 2. Вплив директивної стратегії батька та матері на формування маскулінних якостей у хлопців

Рис. 3. Вплив виховної стратегії позитивного інтересу батька та матері на формування фемінних якостей у хлопців

Рис. 4. Вплив директивної стратегії виховання батька та матері на формування фемінних якостей у хлопців

ходження яких підтверджує їхню чоловічу ідентичність [3] (див. рис. 3 і рис. 4).

Розглянемо аналогічні результати, що отримані на вибірці дівчат. Нагадаємо, що найбільшими показниками дівчата оцінили позитивний стиль виховання й непослідовність батьків. Результати взаємозв'язків стилів батьківського виховання з показниками фемінних характеристик дівчат подані на рис. 5 і 6.

Виявлено, що позитивний інтерес згендербоку матері сильно впливає на формування в дівчат схильності до вияву почуттів ($r=0,25$), жіночності ($r=0,44$), милосердя ($r=0,39$), прагнення утішити ($r=0,44$), негативно на формування поступливості ($r=-0,35$). Отже, виявляючи непідробну зацікавленість до своєї дочки, мати сприяє формуванню в неї суто жіночих якостей, що допоможуть їй у майбутньому самореалізуватися в усіх «жіночих» ролях. Вплив матері на формування нелагідної поведінки в дочки можна пояснити особливостями сучасного світу, у якому цінності набуває вміння відстоювати власні інтереси. Зазначимо, що позитивний інтерес з боку батька так само виявив себе у формуванні поступливості власної дочки ($r=-0,34$). Нами також встановлено, що щира симпатія батька у ставленні до дочки, вираження їй власних почуттів і надання емоційної незалежності, прийняття її такою, якою вона є, сприяє набуттю значущості для дівчини таких якостей, як ніжність ($r=0,30$), милосердя ($r=0,37$), м'якість ($r=0,34$), краса ($r=0,33$).

Цікавим виявилось, що позитивний стиль виховання батька та матері за напрямом суттєво відрізнявся у своїх зв'язках із показниками фемінних якостей дочок, таких як жіночність і прагнення утішати. Отримані результати свідчать про те, що формування в дівчат зазначених якостей є результатом саме материнського, а не батьківського виховання (відповідно, материнські стилі $r=0,44$ та $r=0,44$; батьківські стилі $r=-0,42$ та $r=-0,43$).

Непослідовність матері у вихованні позитивно відбилася на формуванні в дівчат схильності до вияву почуттів ($r=0,32$), м'якості у висловах ($r=0,46$), уникання грубих висловів ($r=0,40$), негативно на вияв дитячої безпосередності ($r=-0,33$) і прагнення утішати ($r=-0,22$). Непослідовність батька у вихованні позитивно відбивається на схильності дівчат до вияву почуттів ($r=0,50$) і негативно на вияві зовнішньої стриманості ($r=-0,42$) (див. рис. 6). Отже, стороння (відсутність зацікавленості) поведінка матері та батька у взаєминах із дочкою дає дівчатам змогу відчувати свободу в особистісному зростанні, можливість

слідувати власним інтересам, бути самою собою. Негативні кореляції цього стилю виховання матері з показниками дитячої

Рис. 5. Вплив позитивної стратегії виховання батька та матері на формування фемінних якостей у дівчат

Рис. 6. Вплив непослідовної стратегії виховання батька та матері на формування фемінних якостей у дівчат

Рис. 7. Вплив стратегії позитивного інтересу батька та матері на формування маскулінних якостей у дівчат

Рис. 8. Вплив стратегії непослідовності батька та матері на формування маскулінних якостей у дівчат

безпосередності та прагненням утішати свідчать, що ліберальний стиль сприяє дорослішанню дівчат, формуванню в них певної відповідальності, з одного боку, і розвитку байдужого, безпристрасного ставлення до всього, що їх оточує, з іншого боку; стороння позиція батька до дочки сприяє розвитку її емоційної сфери та відвертості й прозорості у взаєминах з іншими.

Особливості формування в дівчат маскулінних рис під впливом стратегій батьківського виховання ми також вивчали на основі аналізу кореляційних зв'язків (див. рис. 7. і 8). Інтерес батька до дочки в період дорослішання більшою мірою сприяє формуванню в неї таких маскулінних якостей, як уміння самостверджуватися ($r=0,32$), здатність керувати ($r=0,28$), вияв мужності ($r=0,22$). Негативного забарвлення набули зв'язки позитивного інтересу батька з такими маскулінними якостями, як особистісна сила ($r=-0,39$), наполегливість ($r=-0,36$), готовність до ризику ($r=-0,38$), сміливість ($r=-0,22$). Отже, батьківська увага до дочки виявляється через виховання й підтримку в неї розвитку протилежних характеристик: з одного боку, дівчина у своїй позиції повинна розраховувати на захист (не ризикувати, не бути сильною та сміливою, не виявляти наполегливості), а з іншого – бути привабливою, упевненою в собі, здатною до управління. Зазначимо, що аналогічні за характером зв'язки визначені в материнському підході до виховання дочки.

Вплив непослідовного стилю виховання на формування маскулінних якостей дівчат більшою мірою виявив себе в тактиках матерів, а саме в коефіцієнтах кореляцій із показниками особистісної сили ($r=0,32$), наполегливості ($r=-0,35$), готовності до ризику ($r=-0,32$), сміливості ($r=-0,37$). Отримані показники засвідчили, що завдяки такому підходу батьків до процесу виховання уявлення дівчат про особистісну силу ніяк не пов'язувалися з такими властивостями, як цілеспрямованість, самовладання, рішучість, ініціативність, старанність, уміння протистояти страху і йти на виправданий ризик задля визначеної мети: дівчата вважають себе сильними, але водночас заперечують наявність у себе здатності ризикувати, виявляти наполегливість і сміливість. Отже, непослідовність батьківських стратегій сприяє формуванню в дівчат розмитих уявлень щодо змісту Я-концепції, поведінкових установок у міжособистісних взаємодіях.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дало змогу резюмувати таке:

1. Результати, отримані за методикою ADOR у модифікації Л.І. Вассерман, І.А. Горькової, О.Є. Роміциної, показали статеві відмінності в оцінках підлітками виховної практики матерів і батьків. У дівчат позитивний інтерес з боку матерів пов'язувався з виявом ними турботи й допомоги; з боку батьків – виявом довіри й відкритості в стосунках. Непослідовна виховна практика виявляла себе в постійній зміні стилів: від дуже суворого до ліберального; непослідовність у практиці батьків виражалася однаково.

У хлопців позитивний інтерес з боку матері пов'язувався передусім із критичною оцінкою їхніх дій і вчинків, а також із гіперопікою; позитивний інтерес з боку батька з виявом незалежності і твердістю позицій. Директивність матерів пояснювалася хлопцями як прагнення до заступництва, а батьків – як своєчасна корекція їхньої поведінки. Непослідовність у вихованні більшою мірою вважалася характерною для матері.

2. Вивчення особливостей гендерної ідентичності дівчат- і хлопців-підлітків за допомогою методики С. Бем показало більшу вираженість маскулінних якостей у хлопців, фемінних – у дівчат.

3. Аналіз кореляцій між показниками вираженості гендерних характеристик і переважаючими стилями батьківського виховання виявив стеві особливості процесу виховання сучасних підлітків. Позитивний інтерес батька до хлопців прямо пропорційно впливає на формування в них маскулінних якостей (особистісної сили, мужності), а матері – фемінних (сором'язливості, ніжності, зовнішньої стриманості, уникнення грубих висловів, привабливості). Вплив директивного стилю батька виявив себе у формуванні в хлопців прагнення досягати визначених цілей, виявляти рішучість із одночасним послабленням здатності чинити опір перешкодам і невдачам; з боку матері – у сприянні розвитку докладання зусиль і досягнення задуманого всупереч обставинам або небажанню.

За результатами дослідження виявлені подібності в батьківських стратегіях виховання окремих рис гендерної ідентичності хлопців-підлітків. Так, на формування показників витривалості (маскулінної характеристики) негативний вплив мав як позитивний інтерес з боку батька та матері, так і директивний стиль; на формування низьких показників терпимості (фемінної характеристики) мав вплив директивний стиль виховання як матері, так і батька; на формування милосердя (фемінної характеристики) негативним чином впливає як позитивний, так і директивний стиль ви-

ховання матері. Зазначимо, що негативний вплив на формування милосердя в хлопців також виявився й у виховних стратегіях батька, але вплив матері виявився сильнішим.

З'ясована подібність у батьківських стратегіях виховання окремих рис ґендерної ідентичності дівчат-підлітків: позитивний інтерес з боку матері та батька сприяє формуванню в них суто жіночих якостей, таких як чутливість, милосердя, прагнення утішати, ніжність, м'якість, краса.

Непослідовність у виховних тактиках матері та батька сприяє формуванню в дівчат відчуття свободи в реалізації власних інтересів, дає змогу бути самою собою. Подальший аналіз кореляцій довів, що така батьківська стратегія сприяє формуванню в дівчат розмитих уявлень щодо змісту Я-концепції, поведінкових установок у міжособистісних взаємодіях.

Подібність у виховних стратегіях батьків, а саме позитивного інтересу, виявилася щодо формування низьких показників поступливості в дівчат, що ми пояснюємо особливостями сучасного світу, в якому цінності набуває вміння самостверджуватись. Зазначимо, що формування в дівчат жіночності й прагнення утішати є результатом саме материнського виховання, а не батьківського.

Дослідження підтвердило висунуту нами гіпотезу стосовно того, що батьківські стратегії виховання по-різному впливають на формування особливостей особистісного розвитку дівчат і хлопців-підлітків. Отримані результати показали, що вплив виховних стратегій батьків яскравіше виявляється у вибірці хлопців, ніж дівчат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї : [курс лекцій] / О.І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2001. – С. 25-56.
2. Горностаї П.П. Личность и половая роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П.П. Горностаї. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – С. 121–125.
3. Кочарян А.С. Личность и половая роль. Симптоматический комплекс маскулинности в норме и патологии / А.С. Кочарян. – Х. : Основа, 2008. – 127 с.
4. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://psy.wikireading.ru/58192>.
5. Собкин В.С. Відносини підлітків з батьками / В.С. Собкин, О.В. Ткаченко // Початкова школа. – 2004. – № 3. – С. 41–45.
6. Шнейдер Л.Б. Основы семейной психологии : [учебное пособие] / Л.Б. Шнейдер. – Москва-Воронеж. 2003. – С. 52–59.
7. Штайнер К. Сценарии жизни людей. Школа Э. Жрика Берна / К. Штайнер ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2003. – 416 с.